

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2022.4.64>

USTAWOWE OGRANICZENIE SAMODZIELNEGO DOCHODZENIA UZASADNIONYCH INTERESÓW PRZEZ OSOBY, WOBEC KTÓRYCH TOCZY SIĘ POSTĘPOWANIE W SPRAWIE STOSOWANIA ŚRODKÓW PRZYMUSU MEDYCZNEGO

Vira Navrotska

*kandydat nauk prawnych, docent,
docent Katedry Dyscyplin Prawa Karnego
Lwowskiego Państwowego Uniwersytetu Spraw Wewnętrznych (Lwów, Ukraina)
ORCID ID: 0000-0002-3407-7984
superviranavr@gmail.com*

Halyna Boreiko

*kandydat nauk prawnych, zastępca prokuratora obwodu lwowskiego (Lwów, Ukraina)
ORCID ID: 0000-0002-5592-4302
gala7788@meta.ua*

Adnotacja. Artykuł twierdzi, że nie każde zaburzenie aktywności umysłowej uczestnika postępowania karnego jest automatycznym dowodem jego niezdolności procesowej. Analizowane są przepisy Kodeksu Postępowania Karnego Ukrainy, w których ustawodawca w sposób nieuzasadniony i nieusprawiedliwiony uniemożliwia osobie, wobec której toczy się postępowanie w sprawie stosowania środków przymusu medycznego, skorzystanie z prawa do ochrony poprzez samodzielne (bez pomocy i wsparcia obrońcy i/lub przedstawiciela ustawowego) dochodzenie swoich uzasadnionych interesów. Stwierdzono niedopuszczalność takich sytuacji. W celu ich uniknięcia uzasadnione jest wprowadzenie odrębnych zmian i uzupełnień do Kodeksu Karnego i Kodeksu Postępowania Karnego Ukrainy.

Słowa kluczowe: środki egzekucyjne o charakterze medycznym, nadużycie prawa, samodzielna obrona, uzasadnione interesy, naruszenie prawa do obrony, odwołanie, odwołanie kasacyjne.

LEGISLATIVE RESTRICTION OF INDEPENDENT DEFENSE OF LEGAL INTERESTS BY PERSONS, ON WHOM MEDICAL MEASURES ARE CARRIED OUT

Vira Navrotska

*Candidate of Law, Docent,
Associate Professor of the Department of Criminal-Law Disciplines
Lviv State University of Internal Affairs (Lviv, Ukraine)
ORCID ID: 0000-0002-3407-7984
superviranavr@gmail.com*

Halyna Boreiko

*Candidate of Law, Deputy Prosecutor of Lviv Region (Lviv, Ukraine)
ORCID ID: 0000-0002-5592-4302,
gala7788@meta.ua*

Abstract. The article states that not any disorder of mental activity of a criminal court participant is an automatic evidence of its procedural incapability. Analyzes the provisions of the Criminal Procedural Code of Ukraine, in which the lawmaker unreasonably and unjustly prevents the person, in respect of which the proceeding concerning application of compulsory medical measures, to realize the right to protection by means of independent (without the help and assistance of the defender and/or legal representative) defense of their legitimate interests. The unacceptability of such situations has been established. In order to avoid them, it is justified to introduce certain changes and additions to the Criminal Code and Criminal Procedural Code of Ukraine.

Key words: compulsory medical measures, abuse of the right, self-defense, legal interests, violation of the right to defense, appeal, cassation.

ЗАКОНОДАВЧЕ ОБМЕЖЕННЯ САМОСТІЙНОГО ОБСТОЮВАННЯ ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ОСОБАМИ, ЩОДО ЯКИХ ВЕДЕТЬСЯ ПРОВАДЖЕННЯ ПО ЗАСТОСУВАННЮ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ МЕДИЧНОГО ХАРАКТЕРУ

Віра Навроцька

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ (Львів, Україна)
ORCID ID: 0000-0002-3407-7984
superviranavr@gmail.com

Галина Борейко

кандидат юридичних наук,
заступник прокурора Львівської області (Львів, Україна)
ORCID ID: 0000-0002-5592-4302
gala7788@meta.ua

Анотація. У статті стверджується, що не будь-який розлад психічної діяльності учасника кримінального судочинства є автоматичним свідченням його процесуальної неієздатності. Аналізуються положення КПК України, у яких законодавець безпідставно та невинувато перешкоджає особі, стосовно якої ведеться провадження по застосуванню примусових заходів медичного характеру, реалізувати право на захист шляхом самостійного (без допомоги й сприяння захисника та /чи законного представника) обстоювання своїх законних інтересів. Констатовано неприйнятність подібних ситуацій. З метою їх уникнення обґрунтовано внесення окремих змін й доповнень до КК та КПК України.

Ключові слова: примусові заходи медичного характеру, зловживання правом, самостійне обстоювання, законні інтереси, порушення права на захист, апеляційне оскарження, касаційне оскарження.

Постановка проблеми. Питання належного захисту у кримінальному провадженні прав та законних інтересів осіб із психічними розладами, котрі вчинили протиправні діяння, завжди привертати увагу юристів, психологів та психіатрів. Необхідність наукової розробки цих питань зумовлена, передусім, вимогою неухильного дотримання гарантій охорони прав таких осіб. На перший погляд видається, що їм, як завідомо слабшим представникам сторони захисту, законодавець надає ширші можливості в обстоюванні своїх прав та законних інтересів, аніж, до прикладу підозрюваному /обвинуваченому. Однак аналіз положень КК та КПК України засвідчує, що іноді їх, навпаки, ущемляють у цьому, що надані їм вітчизняним законодавцем гарантії є куди вужчими, аніж у «звичайних» провадженнях (тих, де виносять повідомлення про підозру чи складають обвинувальний акт). Окрім того, законодавець чомусь автоматично прирівняє усіх осіб із психічними розладами до тих, хто є процесуально безпомічним. А тому іноді він, як видається, зовсім невинувато обмежує можливості цих суб'єктів процесу по самостійному обстоюванню своїх законних інтересів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В юридичній літературі проблемам застосування примусових заходів медичного характеру стосовно осіб, котрі вчинили заборонене КК України діяння, будучи обмежено осудними, неосудними або які захворіли на психічну хворобу уже після скоєння кримінального правопорушення, увага приділялася. Ці питання були (та є) предметом досліджень багатьох науковців, з-поміж яких варто виділити, зокрема праці В. Кириченка, О. Клименка, Ю. Козубенка, С. Лосича, Г. Назаренко, О. Торбаса, Д. Туренка. Водночас деякі суттєві питання, пов'язані із застосуванням примусових заходів медичного характеру до осіб із психічними розладами, які вчинили кримінальне правопорушення чи інше суспільно небезпечне діяння, або ж узагалі не врегульовані українським кримінальним та кримінальним процесуальним законом, або ж потребують істотного коректування. Зокрема, у чинному КПК України нерідко хоч і легально, однак геть безпідставно обмежено можливості цього суб'єкта процесу по самостійному обстоюванню своїх законних інтересів (у тому числі й тоді, коли з огляду на характер психічного розладу /психічного захворювання він усе-таки здатен здатний це робити особисто, без будь-якої допомоги або сприяння з боку захисника та /чи законного представника). Окрім того, у КК України чомусь не передбачено відповідальності за порушення права на захист особи, щодо якої ведеться провадження щодо застосування аналізованих заходів (хоча вона, поза будь-яким сумнівом, також має право на захист). Подібне правове регулювання видається неприйнятним.

Саме тому **метою статті** є аналіз окремих дискусійних питань цього правового інституту, а також вироблення на його основі рекомендацій по удосконаленню положень вітчизняних КК та КПК України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Участь захисника є обов'язковою у кримінальних провадженнях щодо осіб, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішуються питання про їх застосування.

Захисник може бути залученим до участі у кримінальному провадженні самостійного підозрюваного /обвинуваченого (та іншими особами) або ж слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом лише у випадках,

якщо особою, котра має право на обов'язковий захист, не залучено (самостійно чи за допомогою та сприяння інших осіб) такого захисника.

Обов'язковість участі захисника у цій категорії проваджень зумовлена їх специфікою через психологічну вразливість неосудних /обмежено осудних осіб, що, своєю чергою, вимагає від захисника не лише професіоналізму, але й необхідність проявляти уважність та терплячість. Лише призначення захисника ще не забезпечує ефективної правової допомоги, яку він повинен надати підзахисному. Дії захисника повинні бути спрямовані на надання ефективної та професійної допомоги, а застосовані ним засоби мають відповідати особливостям кримінального провадження та вимогам справедливого судового розгляду, зокрема, важливим є встановлення зв'язку із підзахисним, використання належних заходів захисту, а не лише у створенні його видимості.

Забезпечення неефективного захисту як спосіб зловживання правом на захист може використовуватися особою або її захисником для майбутнього скасування рішення суду з підстав незабезпечення ефективної правової допомоги та грубого порушення права на захист. Тому слідчий, прокурор, слідчий суддя на досудовому розслідуванні, а також прокурор, суд під час судового розгляду, повинні гарантувати особі ефективність його захисту, у тому числі вживати заходів до виявлення та припинення випадків зловживання правом як ним особисто, так і його захисником шляхом створення видимості ефективного захисту. Обов'язок забезпечити з боку обраного особою або призначеним захисником покладається згідно ч. 2 ст. 20 КПК України на слідчого, прокурора, слідчого суддю та суд. У своєму рішенні «Санніно проти Італії» (Рішення Європейського суду з прав людини, 2006) ЄСПЛ визначив, що незважаючи на поведінку заявника влада держави не звільняється від виконання зобов'язань діяти таким чином, щоб гарантувати ефективність захисту обвинуваченого (та інших осіб, котрі мають право на захист).

У кримінальних провадженнях вказаної категорії трапляються випадки, коли захисник не встановлює зв'язку із підзахисним, жодного разу не зустрічався та не спілкувався впродовж досудового розслідування з останнім, не вживав жодних заходів, спрямованих на захист, а лише формально виконував роль захисника. Своєю чергою, така пасивна роль захисника є «вигідною» для сторони обвинувачення у тактиці проведення досудового розслідування, проте не відповідає засаді змагальності кримінального провадження. У такому разі, звісно ж, ефективного представлення інтересів особи не відбувається.

З метою запобігання майбутнього оскарження рішення суду з підстав грубого порушення права на захист через зловживання таким правом, сторона обвинувачення та суд повинні вживати заходів, щоб гарантувати особі ефективний захист її прав та інтересів та своєчасно реагувати на таку поведінку захисника.

У ст. 374 КК України встановлено відповідальність за порушення права на захист. Це порушення полягає у недопущенні, ненаданні своєчасно захисника, а також «іншому грубому порушенні права на захист. Причому потерпілим від вказаного діяння за нинішнього редакції ст. 374 КК України може бути лише підозрюваний, обвинувачений. Проте ці учасники процесу – далеко не єдині, хто має право на захист. Аналіз положень КПК України, дає підстави стверджувати, що окрім них таке право належить ще й: а) засудженому, б) виправданому, в) особі, стосовно якої вирішується питання щодо застосування примусових заходів медичного характеру, г) особі, стосовно якої вирішується питання щодо застосування примусових заходів виховного характеру, ґ) а також особі, щодо якої вирішується питання про екстрадицію (ч. 1 ст. 20, ч. 1 ст. 45 КПК України). А тому логічним є встановлення відповідальності за порушення права на захист, що допущене й відносно цих учасників процесу. Причому при порушенні права на захист осіб, стосовно яких ведеться провадження щодо застосування примусових заходів = медичного (та виховного) характеру як завідомо «слабших» учасників кримінального судочинства (адже їм законодавець не випадково надає додаткові процесуальні гарантії та передбачає особливості провадження за їх участі) повинна наставати більш сувора відповідальність.

У ч. 1 ст. 374 КК України йде мова про недопущення чи ненадання своєчасно захисника чи інше грубе порушення права на захист. У науково-практичних коментарях до КК України при тлумаченні поняття «*інше грубе порушення права на захист*» переважно говорять про:

а) такий протиправний вплив на учасника процесу (наразі, як уже зазначалося, – лише на підозрюваного, обвинуваченого), за якого він відмовляється від запрошеного чи призначеного захисника;

б) або ж про ситуацію, коли працівник органу, який веде кримінальний процес, не призначив захисника у випадках, коли участь останнього є обов'язковою (Мельник, Хавронюк, 2012: 1099; Мельник, Хавронюк, 2019: 1210; Андрушко, Гончаренко, Фесенко, 2009: 452–453);

в) а також у вчинення діянь, що полягають у: відмові без законних підстав здійснити заміну захисника – ст. 54 КПК, в обмеженні кількості та тривалості побачень із захисником до першого допиту підозрюваного – ч. 5 ст. 46 КПК, у висуванні додаткових (окрім зазначених у ст. 50 КПК України), вимог для підтвердження повноважень захисника (Ківалов, Міщенко, Захарченко, 2013: 849; Потєбенько, Гончаренко, 2001: 757–759; Мельник, Клименко, 2004: 522; Литвинов, 2011: 493).

Щоправда, прибічники такого підходу додають ще й слово «тощо», підкреслюючи таким чином, що перелік випадків цього «іншого грубого порушення права на захист» є невичерпним. Однак, у будь-якому випадку, адепти такого варіанту розуміння права на захист роблять акцент на тому, що «інше грубе порушення права на захист» полягає, здебільшого, у такому навмисному створенні ситуацій, коли саме захисника учасника процесу позбавляють можливості (чи істотно обмежують у можливості) *обстоювати інтереси представлюваного*.

Однак при цьому не слід забувати, що особи, котрі мають право на захист, можуть реалізувати це право як користуючись правовою допомогою захисника, так і обстоювати свої інтереси *особисто* (ч. 1 ст. 20 КПК України). Доволі часто більш активними в обороні своїх прав є якраз їх носії, а не особи, які за законом чи за договором повинні обстоювати законні інтереси представлюваних. Доводиться констатувати, що нерідко при здійсненні захисту за призначенням (зокрема, й у ході представництва інтересів осіб, щодо яких ведеться провадження по застосуванню примусових заходів медичного характеру) адвокати виконують свої функції дуже формально, поверхово, не використовуючи усі надані для цього законом можливості. Це визнають і судді, задовольняючи обґрунтовані вимоги про заміну захисника, іноді прямо констатуючи, що така заміна була зумовлена саме непрофесійним захистом (Ухвала Апеляційного суду Черкаської області, 2018; ухвала Шепетівського міськрайонного суду Хмельницької області, 2021; ухвала Верховного суду України, 2019; ухвала Верховного суду України, 2020).

Такі висновки про подекуди неналежний захист неосудних та обмежено осудних осіб, здійснюваний адвокатами, залученими через регіональні центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги, роблять інші дослідники (Ткач, 2021: 128–129). Впливає він і з доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за 2020 р. Там констатовано, що призначені судом адвокати, котрі діють на підставі доручення регіонального центру із надання безоплатної правової допомоги, іноді неналежно та несумлінно ставляться до виконання своїх обов'язків, ігноруючи Наказ Міністерства юстиції «Про затвердження стандартів якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у кримінальному процесі» (Наказ Міністерства юстиції, 2014). Таке неналежне виконання обов'язків захисниками, на думку омбудсмена, проявляється, зокрема, у тому, що вони не проводять конфіденційне побачення з підзахисними-пацієнтами та /чи з їх законними представниками (а деколи взагалі ніяких побачень не організують – ні конфіденційних, ні відкритих), не роз'яснюють представлюваним їх права та обов'язки, не узгоджують із ними правову позицію. До прикладу, у звіті Уповноваженого ВРУ, складеного за результатами візиту-інспектування Київської міської психоневрологічної лікарні № 3 (здійсненого в грудні 2020 р.) зазначено, що у 52 (!) пацієнти – особи, щодо яких вирішувалося питання про продовження, скасування чи зміну примусових заходів медичного характеру, та інтереси яких «обстоював» захисник за призначенням – повідомили, що своїх захисників навіть в обличчя не знають (Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної ради України з прав людини, 2020).

Звісно, таку інформацію можна піддати сумніву з огляду на те, що її повідомили особи із психічними розладами (через їх схильність до фантазування, навіювання, перебільшення, неадекватної оцінки фактів тощо). Однак ці ж відомості підтвердили (частково чи, навіть, повністю) їх законні представники, а також сторонні, незацікавлені особи – працівники закладу із надання психіатричної допомоги.

Отож, як уже зазначалося, право на захист учасник процесу може реалізувати не тільки за допомогою представника за законом чи договором або захисника, а й *особисто*. А тому іноді нахабне, системне, грубе перешкоджання у реалізації права на захист *самій особі*, котра має таке право (наприклад, систематична безпідставна відмова у задоволенні заявлених клопотань, відводів, взагалі недопущення її у процес чи обмеження участі у ньому, позбавлення можливості оскарження як проміжних, так і кінцевих рішень у провадженні тощо) *при тому, що стосовно її захисника* чи законного представника ніяких *перешкод не чиниться*, теж може бути кваліфіковане «інше грубе порушення» права на захист. Отакий обстоюваний підхід має прибічників (Джуза, Савченко, Черней, 2016: 915). Проте заради справедливості варто сказати, що їх кількість куди менше тієї групи дослідників, котрі аналізуючи можливі способи порушення права на захист, більший акцент роблять все-таки на ситуаціях, коли саме захиснику чиняться перешкоди в обстоюванні своїх законних інтересів.

Слід повторити: у цій статті запропоновано нову редакцію положення ч. 1 ст. 374 КК України («Порушення права на захист»), відповідно до якої потерпілими від такого діяння повинні бути визнані не тільки підозрюваний /обвинувачений, а всі суб'єкти кримінального процесу, що мають право на захист. До них, поза всяким сумнівом, належить й особа, стосовно якої ведеться провадження по застосуванню примусових заходів медичного характеру.

Припустімо, парламент прислухається до такої пропозиції і внесе зміни до КК України. Однак і тоді (без внесення певних змін ще й до вітчизняного КПК) кваліфікувати відповідні діяння як порушення права на захист особи, щодо якої ведеться провадження по застосуванню примусових заходів медичного характеру, часто буде проблематично. А все тому, що у чинному КПК України нерідко хоч і легально, проте невинувато й абсолютно безпідставно обмежено можливості цього суб'єкта процесу по самостійному обстоюванню своїх законних інтересів.

Зокрема, у попередній публікації одного із авторів цієї статті уже було піддано критиці законодавчий підхід (відображений у ч. 1 ст. 293 КПК України), згідно якого копія клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру та копія реєстру матеріалів досудового розслідування самій особі, стосовно якої ведеться таке провадження, не вручається у тому числі й тоді, коли її психічний стан цілком дозволяє усвідомлювати суть кримінального провадження, своє місце у ньому та повноцінно самостійно обстоювати свої законні інтереси) (Навроцька, Устрицька, 2022: 231–232). Хоча уже з моменту отримання копії такого клопотання (якби законодавець врегулював би це питання іншим чином) така особа уже могла б робити висновок щодо підстав для здійснення кримінального переслідування та обдумувати тактику власного захисту.

Також аналіз положень ст. 376 вітчизняного КПК дає підстав для висновку, згідно якого права на ознайомлення із журналом судового засідання та подання на нього зауважень чомусь позбавлена особа, щодо

якої ведеться провадження по застосуванню примусових заходів медичного характеру (а також її захисник та законний представник). Хоча надання законодавцем такої можливості цій особі полегшило б реалізацію її права на апеляційне та касаційне оскарження рішень суду, з якими вона не згодна.

Подібні приклади – коли сам же ж законодавець безпідставно перешкоджає особі, стосовно якої ведеться провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, реалізувати право на захист шляхом самостійного обстоювання своїх інтересів (без допомоги й сприяння захисника та /чи законного представника) – не єдиний.

Так, згідно п. 5 ч. 1 ст. 393 та п. 5 ч. 1 ст. 425 КПК України неосудний, обмежено осудний чи особа, яка захворіла на психічну хворобу після вчинення кримінального правопорушення, та стосовно якої вирішувалося питання про застосування примусових заходів медичного характеру (тобто, той суб'єкт кримінального процесу, чиїх інтересів дане питання стосується безпосередньо), самостійно оскаржити в апеляційному та касаційному порядку це рішення не може. Таким правом наділені лише її захисник та /чи законний представник. Це геть не виправдано, адже не будь-який розлад психічної діяльності є автоматичним свідченням процесуальної недієздатності (Навроцька, 2020: 178–179).

З таким буквальним тлумаченням вищезгадуваних норм не погодився й Касаційний кримінальний суд Верховного Суду України у постанові від 31 липня 2018 р. У зазначеній постанові (Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду, 2018) Суд вказав, що згідно ч. 1 ст. 506 КПК України особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або ж вирішувалося питання про їх застосування, користується правами підозрюваного /обвинуваченого в обов'язі, що визначається характером розладу психічної діяльності чи психічного захворювання згідно висновку судово-психіатричної експертизи. Ст. 516 КПК України, – продовжує Верховний суд, – передбачає, що ухвала суду, винесена у межах такого провадження, може бути оскаржена в порядку, передбаченому КПК України. При цьому норми цього Кодексу не обмежують особу у її процесуальних правах і не забороняють їй реалізовувати їх особисто. До того ж, право кожного на доступ до суду гарантовано п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Саме тому Верховний суд констатував, що особа, стосовно якої вирішувалося питання щодо застосування примусових заходів медичного характеру, не позбавлена права самостійно подавати апеляційну та касаційну скаргу на рішення суду, ухвалене в порядку глави 39 КПК України. Окрім того, така позиція (щодо можливості особи, стосовно якої було застосовано примусові заходи медичного характеру на самостійне апеляційне та касаційне оскарження відповідного рішення) повністю узгоджується з рішеннями Європейського суду з прав людини, де державою-відповідачем є Україна (а саме – «Плахтєєв та Плахтєєва проти України» (Рішення Європейського суду з прав людини, 2009) та «Анатолій Руденко проти України» (Рішення Європейського суду з прав людини, 2014).

Отож, законодавець некоректно сформулював положення п. 5 ч. 1 ст. 393 й п. 5 ч. 1 ст. 425 КПК України таким чином, що, по-суті, позбавив особу, стосовно якої було прийнято рішення щодо застосування примусових заходів медичного характеру, на самостійне оскарження такого рішення в апеляційному та касаційному порядку (і таким чином фактично обмежив її право на захист).

Щойно згадувалося роз'яснення Верховного суду України, де він дав своє бачення (з яким слід цілком погодитися) щодо того, як слід тлумачити відповідні положення КПК України. Після винесення аналізованої постанови Верховного суду, можна навести приклади рішень, у яких суди чітко слідують такій рекомендації (Ухвала колегії суддів Сумського апеляційного суду, 2019; ухвала Колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного суду, 2019). Здавалося би, можна із полегшенням видихнути, розраховуючи на те, що надалі подібних проблем із оскарженням відповідних судових рішень у цього учасника процесу бути не повинно, що його уже не дискримінуватимуть. А от і ні! Таки справді: «здавалося»... Доводиться констатувати: якщо якесь законодавче положення може бути витлумачено дwoяко, неправильно, то так і станеться: колись та кимось воно таки буде зрозуміле та застосоване неправильно. Розрахунок на те, що якась «мудра голова» вкаже органам, які ведуть кримінальний процес, на «світлий шлях», на вади при формулюванні тексту нормативних актів, а ті ж, у свою чергу, будуть тим мудрим настановам слідувати, не завжди справджується. На жаль, тут прослідковується й інша тенденція. Можна навести приклади (не можна сказати, що вони масові, але й непоодинокі), коли суди, розглянувши апеляційну /касаційну скаргу особи, щодо якої вирішувалося питання про застосування примусових заходів медичного характеру, прямо вказують на чинну редакцію п. 5 ч. 1 ст. 393 (чи п. 5 ч. 1 ст. 425) КПК України та зазначають, що згідно приписів вказаних норм оскаржити відповідне рішення суду можуть тільки законний представник чи захисник цієї особи, а от вона сама – ні. Причому деколи дані ним же роз'яснення та тлумачення положень закону ігнорує сам Верховний суд (!) (Ухвала Верховного суду України, 2022), хоча він з огляду на положення п. 6 ч. 2 ст. 36 закону «Про судоустрій та статус суддів» має забезпечувати сталість та єдність судової практики (Про судоустрій та статус суддів: закон, 2016). У правовій державі правозастосовна практика має складатися не аби-як, хаотично, а бути керованою (Навроцький, 2006: 84; Навроцька, 2010: 263–265). Використання її положень (як у сфері кримінально-правової кваліфікації вчиненого, так і у сфері застосування кримінальних процесуальних норм) повинно підпорядковуватися певним правилам, які зводяться, зокрема, до того, що: практика вищестоящих інстанцій є орієнтиром для органів нижчого рівня. Окрім того, правозастосовні органи за аналогічних ситуацій повинні приймати однотипні рішення, тобто вони мають бути ніби «зв'язані» власними ж рішеннями.

Певно, складно добиватися дотримання якихось вимог іншими (зокрема, й щодо однакового застосування норм права), якщо сам же ж ці вимоги ігноруєш. Що ж тоді говорити про суди нижчої ланки... Щоправда, деякі із них при поверненні апеляційної скарги такій особі як суб'єкту, що начебто не має права на звернення до суду (вказуючи на те, що перелік осіб, які мають право на подання апеляційної скарги на такі рішення є вичерпним, а ця особа до їх кола не входить), намагаються навести ще й якісь додаткові (окрім відсилання до положень п. 5 ч. 1 ст. 393 КПК України) аргументи. Так, в ухвалі Київського апеляційного суду від 12 липня 2021 року сказано наступне: «... як вбачається з поштового конверта, апеляційна скарга за підписом Особа 1 направлена на адресу Київського апеляційного суду не через адміністрацію КНТ «Київська міська психоневрологічна лікарня № 3, де наразі перебуває Особа 1, що підтверджується її письмовою розпискою про отримання копії ухвали судді-доповідача про відкриття апеляційного провадження..., а з поштової адреси: Адреса 1, що, в свою чергу позбавляє суд апеляційної інстанції пересвідчитися в автентичності підпису Особа 1» (Ухвала Київського апеляційного суду, 2021). Тут дивує те, чому це суд виключає ситуацію, за якої особа, до якої було застосовано примусовий захід медичного характеру у вигляді госпіталізації до закладу із надання психіатричної допомоги, не може попросити направити апеляційну скаргу, власноручно написану та підписану нею, якусь людину, котрій вона довіряє (наприклад, свого законного представника, захисника, родича, члена сім'ї, близького товариша, колегу по роботі тощо)? Ніде ж у КПК не вказано, що апеляційна / касаційна скарга цієї особи має надійти до суду саме з поштової адреси за місцем розташування психіатричного закладу. Зрештою, якщо керуватися логікою, що прослідковується у вищенаведених ухвалах, то сумніви в автентичності підписів на заявах чи скаргах учасників процесу, поданих поштою, можуть виникнути завжди, коли вони ставляться не в присутності працівників органів, що ведуть кримінальний процес (а не тільки в подібних ситуаціях). Але в інших випадках у прийнятті скарг на рішення судів, поданих іншими учасниками кримінального процесу (що не є неосудними / обмежено осудними), чомусь не відмовляють тільки з тих міркувань, що підпис на скарзі ставився не в присутності судді і тому у нього немає впевненості у тому, що його поставила «правильна» особа. Принаймні, у Єдиному державному реєстрі судових рішень подібних прикладів знайти не вдалося.

Найкращим способом уникнення правозастосовних помилок у ситуації, коли положення нормативних актів викладено нечітко та суперечливо, є не розрахунок на слідування тлумаченню відповідних нормативних положень хай навіть з боку суперавторитетних органів, а законодавче коректування тих положень.

З огляду на вищенаведене варто:

– викласти п. 5 ч. 1 ст. 393 КПК України у такій редакції:

«1. Апеляційну скаргу вправі подати:

5) особа, щодо якої вирішувалося питання про застосування примусових заходів медичного характеру, її законний представник та захисник»;

– викласти положення п. 5 ч. 1 ст. 425 КПК України таким чином:

«1. Касаційну скаргу вправі подати:

5) особа, щодо якої вирішувалося питання про застосування примусових заходів медичного характеру, її законний представник та захисник».

Висновки.

1) стверджується, що особа, стосовно якої ведеться провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру має право не лише на те, щоб у цьому провадженні було прийнято рішення про залучення адвоката, а й на те, щоб такий захист був ефективним та дієвим;

2) якщо представник органу, що веде кримінальний процес, дійде висновку, що захисник у провадженнях щодо застосування таких заходів формально та недбало ставиться до виконання своїх обов'язків по обстоюванню інтересів представляюваного, ним має бути прийняте рішення про заміну такого захисника на іншого;

3) відповідне рішення слід приймати як з метою забезпечення права цієї особи на кваліфіковану правову допомогу, так і з міркувань запобігання оскарженню у майбутньому судових рішень з огляду на грубе порушення права на захист внаслідок зловживання цим правом з боку самої особи, стосовно якої ведеться провадження по застосуванню примусових заходів медичного характеру (та / чи її законного представника) у ситуаціях, коли пасивність захисника є, навпаки, бажаною та «вигідною» для сторони обвинувачення;

4) піддано критиці законодавчий підхід, відповідно до якого потерпілими від діяння, передбаченого ст. 374 КК України («Порушення права на захист») може бути лише підозрюваний, обвинувачений. Із посиленням на положення КПК України (а саме – ч. 1 ст. 20 та ч. 1 ст. 45 цього Кодексу) обґрунтовано, що окрім них таке право належить також засудженому, виправданому, особі, стосовно якої вирішується питання щодо застосування примусових заходів медичного й виховного характеру, а також особі, щодо якої вирішується питання про екстрадицію. А тому запропоновано встановити відповідальність за порушення права на захист, допущене й відносно цих учасників процесу;

5) констатовано, що у разі порушення права на захист осіб, стосовно яких ведеться провадження щодо застосування примусових заходів медичного та виховного характеру як завідомо «слабших» учасників кримінального судочинства повинна наставати більш суворо відповідальність;

6) обґрунтовано, що позаяк право на захист учасник процесу може реалізувати не тільки за допомогою представника за законом чи договором або захисника, а й особисто, то в окремих випадках нахабне, системне, грубе перешкоджання у реалізації права на захист самій особі, котра має таке

право (до прикладу, систематична безпідставна відмова у задоволенні заявлених клопотань, відводів, взагалі недопущення її у процес чи обмеження участі у ньому, позбавлення можливості оскарження як проміжних, так і кінцевих рішень у провадженні тощо) при тому, що стосовно її захисника чи законного представника ніяких перешкод не чиниться, теж може бути кваліфіковане «інше грубе порушення» права на захист;

7) стверджується, що навіть якщо парламент внесе зміни до ч. 1 ст. 374 КК України («Порушення права на захист»), відповідно до яких потерпілими від такого діяння будуть визнані не тільки підозрюваний / обвинувачений, а й всі суб'єкти кримінального процесу, що мають право на захист, то й тоді (без внесення відповідних змін і до КПК України) кваліфікувати діяння як порушення права на захист особи, щодо якої ведеться провадження по застосуванню примусових заходів медичного характеру, буде доволі проблематично. Пояснюється це тим, що у вітчизняному КПК України іноді безпідставно та невиправдано обмежено можливості цього суб'єкта процесу по самостійному обстоюванню своїх законних інтересів;

8) зазначено, що не будь-який розлад психічної діяльності учасника кримінального судочинства є автоматичним свідченням його процесуальної недієздатності;

9) піддано критиці положення ст. 376 КПК України, згідно якого права на ознайомлення із журналом судового засідання та подання на нього зауважень з незрозумілих причин позбавлена особа, щодо якої ведеться провадження по застосуванню примусових заходів медичного характеру (а також її захисник та законний представник);

10) визнано необґрунтованим законодавчий підхід, відповідно до якого неосудний, обмежено осудний чи особа, яка захворіла на психічну хворобу після вчинення кримінального правопорушення, та стосовно якої вирішувалося питання про застосування примусових заходів медичного характеру (тобто, той суб'єкт кримінального процесу, чий інтересів дане питання стосується безпосередньо), не вправі самостійно оскаржити це рішення в апеляційному та касаційному порядку. З огляду а це запропоновано нову редакцію положень п. 5 ч. 1 ст. 393 та п. 5 ч. 1 ст. 425 КПК України;

11) констатовано, що у правовій державі правозастосовна практика має складатися не аби-як, хаотично, а бути керованою. Використання її положень має підпорядковуватися певним правилам, які зводяться, зокрема, до того, що практика вищестоящих інстанцій є орієнтиром для органів нижчого рівня. До того ж, правозастосовні органи за аналогічних ситуацій повинні приймати однотипні рішення, тобто вони мають бути ніби «зв'язані» власними ж рішеннями;

12) зазначено, що найкращим способом уникнення правозастосовних помилок у ситуації, коли положення нормативних актів викладено суперечливо та нечітко, є не розрахунок на слідування тлумаченню відповідних положень хай навіть з боку суперавторитетних органів, а законодавче коректування тих положень.

Список використаних джерел:

1. Санінно против Италии : Решение Европейского суда по правам человека от 27 апреля 2006 г. (жалоба № 30961/03). URL: <https://base.garant.ru/5792162>
2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 9-те вид., переробл. та доповн. Київ : Юридична думка, 2012. 1316 с.
3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор», 2019. 1384 с.
4. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: У 2 т. Т. 2 / за ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. 3-те вид., переробл. та доп. Київ : Алерта; КНТ; Центр учбової літератури, 2009. 624 с.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар / Відп. ред. С. В. Ківалов, С. М. Міщенко, В. Ю. Захарченко. Харків : Одиссей, 2013. 1104 с.
6. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / під заг. ред. Потебенька М. О., Гончаренка В. Г. Київ : «ФОРУМ», 2001.
7. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник. За ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. Київ : Юридична думка, 2004. 656 с.
8. Кримінальне право України (Особлива частина) : підручник / за заг. ред. О. М. Литвинова. Харків : Вид-во ХНУВС, 2011. 572 с.
9. Ухвала Апеляційного суду Черкаської області від 20 грудня 2018 р. (справа № 708/501/16-к). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78974155>
10. Ухвала Шепетівського міськрайонного суду Хмельницької області від 10.08.2021 р. (справа № 682/252/18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98903397>
11. Ухвала Верховного суду України від 02.10.2019 р. (справа № 204/4589/17). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84726051>
12. Ухвала Верховного суду від 18.12.2020 р. (справа № 243/5813/16-к). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93631067>
13. Ткач А. В. Процесуальна діяльність прокурора у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2021. 264 с.
14. Про затвердження стандартів якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у кримінальному процесі : Наказ Міністерства юстиції України від 25.02.2014 р. № 368/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0337-14#Text>

15. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної ради України з прав людини про стан додержання і захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні за 2019, 2020 рік. URL: <https://dpsu.gov.ua/ua/shchorichna-dopovid-upovnovazhenogo-verhovnoi-radi-ukraini-z-prav-lyudini-pro-stan-doderzhannya-ta-zahistu-prav-i-svobod-lyudini-i-gromadyanina-v-ukraini/>
16. Джужа О. М., Савченко А. В., Черней В. В. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. Київ : Юрінком Інтер, 2016. 1064 с.
17. Навроцька В., Устрицька Н. Недоліки процедури застосування примусових заходів медичного характеру в кримінальному судочинстві України. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2022. № 3 (47). Р. 228–233.
18. Навроцька В. Оскарження питання про застосування примусового заходу медичного характеру неосудним, обмежено осудним чи особою, яка захворіла на психічну хворобу після вчинення суспільно-небезпечного діяння. *Психічне здоров'я особистості у кризовому суспільстві* : збірник матеріалів IV Всеукраїнської науково-практичної конференції (23 жовтня 2020 року) / уклад. З. Р. Кісіль. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. С. 176–178. URL: https://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/biblioteka/nauk_konf/konf_23_10_2020.pdf
19. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 31 липня 2018 р. (справа № 308/1397/13-к). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75691980>
20. Плахтєв та Плахтєва проти України : Рішення Європейського суду з прав людини від 12.03.2009 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_471#Text
21. Анатолій Руденко проти України : Рішення Європейського суду з прав людини від 17.04.2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a10#Text
22. Ухвала колегії суддів судової палати у кримінальних справах Сумського апеляційного суду від 4 квітня 2019 р. (справа № 584/1514/17). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81003920>
23. Ухвала Колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного суду від 4 грудня 2019 року (справа № 761/22671/19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86162622>
24. Ухвала Верховного суду України від 17 січня 2022 р. (справа № 755/7499/21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102562765>
25. Ухвала Верховного суду від 08 лютого 2021 р. (справа № 953/23726/19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94738030>
26. Про судоустрій та статус суддів : Закон України від 02 червня 2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
27. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навч. посібник. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 704 с.
28. Навроцька В. В. Засада диспозитивності та її реалізація в кримінальному процесі України : монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2010. С. 263–265. 440 с.
29. Ухвала Київського апеляційного суду від 12 липня 2021 р. (справа № 755/7499/21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98365794>

References:

1. Saninno protiv Italii [Saninno v. Italy] : Resheniye Yevropeyskogo suda po pravam cheloveka ot 27 aprelya 2006 g. URL: <https://base.garant.ru/5792162> [in Russian]
2. Naukovo-praktychnyy komentar Kryminal'noho kodeksu Ukrayiny [Scientific and practical commentary on the Criminal Code of Ukraine] / za red. M. I. Mel'nyka, M. I. Khavronyuka. 9-te vyd., pererobl. ta dopovn. Kyiv : Yurydychna dumka, 2012. 1316 s. [in Ukrainian]
3. Naukovo-praktychnyy komentar Kryminal'noho kodeksu Ukrayiny [Scientific and practical commentary on the Criminal Code of Ukraine] / za red. M. I. Mel'nyka, M. I. Khavronyuka. 11-te vyd., pererobl. ta dopov. Kyiv : VD "Dakor", 2019. 1384 s.
4. Naukovo-praktychnyy komentar do Kryminal'noho kodeksu Ukrayiny [Scientific and practical commentary on the Criminal Code of Ukraine]: U 2 t. T. 2 / za red. P. P. Andrushka, V. H. Honcharenka, Ye. V. Fesenko. 3-tye vyd., pererobl. ta dop. Kyiv : Alerta; KNT; Tsentr uchbovoyi literatury, 2009. 624 s. [in Ukrainian]
5. Kryminal'nyy protsesual'nyy kodeks Ukrayiny : Naukovo-praktychnyy komentar [Criminal Procedural Code of Ukraine : Scientific and Practical Commentary] / Vidp. red. S. V. Kivalov, S. M. Mishchenko, V. Yu. Zakharchenko. Kharkiv : Odissey, 2013. 1104 s. [in Ukrainian]
6. Naukovo-praktychnyy komentar do Kryminal'noho kodeksu Ukrayiny [Scientific and practical commentary to the Criminal Code of Ukraine] / pid zah. red. Poteben'ka M. O., Honcharenka V. H. Kyiv : "FORUM", 2001. [in Ukrainian]
7. Kryminal'ne pravo Ukrayiny. Osoblyva chastyna [Criminal law of Ukraine (Special part)] : Pidruchnyk. Za red. M. I. Mel'nyka, V. A. Klymenka. Kyiv : Yurydychna dumka, 2004. 656 s. [in Ukrainian]
8. Kryminal'ne pravo Ukrayiny (Osoblyva chastyna) [Criminal law of Ukraine (Special part)] : pidruchnyk / za zah. red. O. M. Lytvynova. Kharkiv : Vyd-vo KHNUVS, 2011. 572 s. [in Ukrainian]
9. Ukhvala Apelyatsiyonoho sudu Cherkas'koyi oblasti [Decision of the Court of Appeal of the Cherkasy region] vid 20 hrudnya 2018 r. (sprava № 708/501/16-k). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78974155> [in Ukrainian]
10. Ukhvala Shepetiv'skoho mis'krayonnoho sudu Khmel'nyts'koyi oblasti [Decision of the Shepetiv city district court of the Khmelnytsky region] vid 10.08.2021 r. (sprava № 682/252/18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98903397> [in Ukrainian]
11. Ukhvala Verkhovnoho sudu Ukrayiny [Resolution of the Supreme Court of Ukraine] vid 02.10.2019 r. (sprava № 204/4589/17). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84726051> [in Ukrainian]

12. Ukhvala Verkhovnoho sudu vid 18.12.2020 r. [Resolution of the Supreme Court] (sprava № 243/5813/16-k). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93631067> [in Ukrainian]
13. Tkach, A. V. (2021). Protsesual'na diyal'nist' prokurora u kryminal'nomu provadzhenni shchodo zastosovannya prymusovykh zakhodiv medychnoho kharakteru : dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.09. Kyiv, 264 p. [in Ukrainian]
14. Pro zatverdzhennya standartiv yakosti nadannya bezoplatnoyi vtorynnoyi pravovoyi dopomohy u kryminal'nomu protsesi [On the approval of quality standards for the provision of free secondary legal assistance in criminal proceedings] : Nakaz Ministerstva yustytysiyi Ukrayiny vid 25.02.2014 r. № 368/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0337-14#Text> [in Ukrainian]
15. Shchorichna dopovid' Upovnovazhenoho Verkhovnoyi rady Ukrayiny z prav lyudyny pro stan doderzhannya i zakhystu prav i svobod lyudyny i hromadyanyna v Ukrayini [Annual report of the Commissioner for Human Rights of the Verkhovna Rada of Ukraine on the state of observance and protection of human and citizen rights and freedoms in Ukraine] za 2019, 2020 rik. URL: <https://dpsu.gov.ua/ua/shchorichna-dopovid-upovnovazhenogo-verhovnoi-radi-ukraini-z-prav-lyudini-pro-stan-doderzhannya-ta-zahistu-prav-i-svobod-lyudini-i-gromadyanina-v-ukraini/> [in Ukrainian]
16. Dzhuzha, O. M., Savchenko, A. V., Cherney, V. V. (2016). Naukovo-praktychnyy komentar Kryminal'noho kodeksu Ukrayiny [Scientific and practical commentary on the Criminal Code of Ukraine]. Kyiv : Yurinkom Inter, 2016. 1064 p. [in Ukrainian]
17. Navrots'ka, V., Ustryts'ka, N. (2022). Nedoliky protsedury zastosovannya prymusovykh zakhodiv medychnoho kharakteru v kryminal'nomu sudochynstvi Ukrayiny [Disadvantages of the procedure for applying coercive measures of a medical nature in the criminal justice system of Ukraine]. Knowledge, Education, Law, Management. 2022. № 3 (47). S. 228–233. [in Ukrainian]
18. Navrots'ka, V. (2020). Oskarzhennya pytannya pro zastosovannya prymusovoho zakhodu medychnoho kharakteru neosudnym, obmezheny osudnym chy osoboyu, yaka zakhvorila na psykhychnu khvorobu pislya vchynennya suspil'no-nebezpechnoho diyannya. Psykhychne zdorov'ya osobystosti u kryzovomu suspil'stvi : zbirnyk materialiv IV Vseukrayins'koyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi (23 zhovtnya 2020 roku) / uklad. Z. R. Kisil'. L'viv : L'vivs'kyy derzhavnyy universytet vnutrishnikh sprav, 2020. S. 176–178. [in Ukrainian]
19. Postanova Kasatsynoho kryminal'noho sudu Verkhovnoho Sudu [Resolution of the Criminal Court of Cassation of the Supreme Court] vid 31 lypnya 2018 r. (sprava № 308/1397/13-k). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75691980> [in Ukrainian]
20. Plakhtyeyev ta Plakhtyeyeva proty Ukrayiny [Plakhteev and Plakhteeva v. Ukraine] : Rishennya Yevropeys'koho sudu z prav lyudyny vid 12.03.2009 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_471#Text [in Ukrainian]
21. Anatoliy Rudenko proty Ukrayiny [Anatoly Rudenko v. Ukraine] : Rishennya Yevropeys'koho sudu z prav lyudyny vid 17.04.2014 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a10#Text [in Ukrainian]
22. Ukhvala kolehiyi suddiv sudovoyi palaty u kryminal'nykh spravakh Sums'koho apelyatsynoho sudu [Decision of the panel of judges of the court chamber in criminal cases of the Sumy Court of Appeal] vid 4 kvitnya 2019 r. (sprava № 584/1514/17). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81003920> [in Ukrainian]
23. Ukhvala Kolehiyi suddiv Tret'oyi sudovoyi palaty Kasatsynoho kryminal'noho sudu Verkhovnoho sudu [Resolution of the Board of Judges of the Third Judicial Chamber of the Criminal Court of Cassation of the Supreme Court] vid 4 hrudnya 2019 roku (sprava № 761/22671/19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86162622> [in Ukrainian]
24. Ukhvala Verkhovnoho sudu Ukrayiny [Decision of the Supreme Court of Ukraine] vid 17 sichnya 2022 r. (sprava № 755/7499/21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102562765> [in Ukrainian]
25. Ukhvala Verkhovnoho sudu [Resolution of the Supreme Court] vid 08 lyutoho 2021 r. (sprava № 953/23726/19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94738030> [in Ukrainian]
26. Pro sudoustriy ta status suddiv [On the judiciary and the status of judges] : Zakon Ukrayiny vid 02 chervnya 2016 r. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> [in Ukrainian]
27. Navrots'kyy, V. O. (2006). Osnovy kryminal'no-pravovoyi kvalifikatsiyi : Navch. posibnyk. Kyiv : Yurinkom Inter, 2006. 704 p. [in Ukrainian]
28. Navrots'ka, V. V. (2010). Zasada dyspozytyvnosti ta yiyi realizatsiya v kryminal'nomu protsesi Ukrayiny: monohrafiya. L'viv : L'vivs'kyy derzhavnyy universytet vnutrishnikh sprav, 2010. 440 p. [in Ukrainian]
29. Ukhvala Kyiv's'koho apelyatsynoho sudu [Decision of the Kyiv Court of Appeals] vid 12 lypnya 2021 r. (sprava № 755/7499/21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98365794> [in Ukrainian]